

osztályhoz tartozó asszonyok/nők is jelen vannak. A mindenre kiterjedő pontosságú gyűjtés során azt is megkérdezték (a szövegek zöméről), ki mikor, hol mesélte. Egyszóval, évszázados folklórhagyomány tömbjét látjuk magunk előtt.

Ami a nemzetközi kutatás szempontjából is igen fontos, az nemcsak a jó áttekinthetőség, az angol összefoglalás, a hagyományról szóló utószó, a tucatnyi adatközlő és fényképe, a pontos közlés, hanem az egyes mesékhez fűzött jegyzetek. Nada Milošević-Dorđević szerb változatjegyzéket ad, ezenkívül a nemzetközi mesekatalógus (AaTh) típuszámait is feltünteti. A legkiválóbb kollégák, mint a zágrábi Maja Bošković-Stulli és a szarajevói Vljako Palavestra jóvoltából a horvát és bosnyák kéziratos mesegyűjtemények adatait is említi.

Ez az első nagy gyűjtemény, amely a szerb meséket a nemzetközi tipologizálás révén hozzáférhetővé teszi az összehasonlító kutatás számára. Hiszen mintegy 300 szöveghez ad típusmeghatározást és szerb változatjegyzéket. Ehhez

képest minden korábbi szerb mesekatalógus-kísérlet említésre sem méltó! Számunkra különösen hasznos, hogy déli szerb anyag kerül itt bemutatásra, hiszen van (kéziratos) vajdasági magyar népmesekatalógus, és nem túl nagy erőfeszítéssel egy bunyevác mesetípusjegyzék is elkészíthető volna. (Ezért is örök kár, hogy az egyes mesékhez fűzött jegyzetek AaTh-típuszámairól nincs külön összegező jegyzék a kötet végén. Ez ha nem is pótolná, legalább előlegeznék egy szerb népmesekatalógus adatait.) Hihetetlen, ám igaz, hogy eddig nem állt rendelkezésünkre modern, a nemzetközi folklorisztika számára hasznosítható szerb mesegyűjtemény. Európa mesetérképéről hiányzott ez a hagyomány. Olyan fontos munka, amelyet mindig kézbe kell venni, ha a felszínességen túl délszláv–magyar, sőt délszláv–európai mesekutatással foglalkozunk. Érdemes lenne a számunkra legérdekesebb szövegeket (meséket, főként eredetmondákat) magyarul is közzé tenni.

VOIGT Vilmos

MAGYARORSZÁGI ZSINAGÓGÁK

Gazda Anikó–Kubinyi András–Pamer Nóra–Póczy Klára–Vörös Károly:
Magyarországi zsinagógák.
Műszaki Könyvkiadó, Budapest, 1989

Egy a hatvanas évekből származó, szerény kiállítású és nem átfogó jellegű művet leszámítva e könyv az első szakszerű és tudományos igényű kiadvány a mai Magyarország zsinagógáiról. A 263 oldalas szép kiállítású, keménykötésű könyv témájában, módszerében és stílusában eltérő számos fejezetből épül fel.

Gazda Anikó rövid bevezetője után három történelmi tárgyú fejezettel indul a kötet: *A zsidók Pannóniában* (dr. Póczy Klára), *A zsidóság története a középkori Magyarországon* (dr. Kubinyi András) és *A magyarországi zsidóság helyzete a mohácsi vésztől 1918-ig* (dr.

Vörös Károly). Ezt követik *A zsinagógával kapcsolatos általános ismeretek és A zsidók elhelyezkedése a településben* című fejezetek ismét Gazda Anikó tollából. Ezután egy művészettörténeti szellemű fejezet, *A magyarországi zsinagógák formai alakulása stílusok szerint* (Pamer Nóra) és végül a mű fő részét képező *A magyarországi zsinagógák ismertetése megyék szerint és a budapesti zsinagógák* (dr. Gazda Anikó).

A könyv építészeti része a zsinagógákkal kapcsolatos általános ismeretekkel veszi kezdetét, mely fényt vet a zsinagóga intézményének, szerepének je-

lentőségére, bevezetve az olvasót a szer-
tartási-építészeti problémakörbe. A tö-
mör leírásokat jól megválogatott illusz-
trációk teszik szemléletessé.

A *zsidók elhelyezkedése a település-
ben* című fejezet a zsidók városban/falu-
ban elfoglalt történeti/településföldrajzi
helyét elemzi. Nemcsak a település kon-
textusában betöltött helyre, szerepre, de
a telektömbön és a telken való elhelyez-
kedés problémája is kitér. Korunk zsi-
nagóga-irodalma csak igen ritkán foglal-
kozik ezekkel a kérdésekkel, ezért a fe-
jezet nemcsak információgazdagságával
tűnik ki, hanem módszertani szempont-
ból is úttörő jellegű.

A *magyarországi zsinagógák formai
alakulása stílusok szerint* című fejezet
tartalmilag igen fontos szerepet tölt be a
mű egészében, de stílusa elüt a korábbi
fejezetek tömör és tárgyilagos megfogal-
mazásától, és tartalmaz a tárgyhoz szor-
osabban nem kapcsolódó részeket is.
Moses Mendelssohn és Abraham Geiger
munkásságának ismertetése inkább törté-
nelmi, illetve judaisztikai, mintsem
művészet – illetve stílustörténeti jelentő-
ségű. E téma kapcsán olvasható az az ér-
tékelés, mely a vallási hagyományoktól
való elfordulást a haladással egyenlíti ki,
ami ma, a marxista frazeológia alkonyá-
nak korában anakronisztikusan hat. A
fejezet inkább tekinthető történelmi át-
tekintésnek, mintsem a zsinagógák for-
mai számbavételének. A formai elemzés
az építészetben ugyanis elengedhetle-
nül a térrel, tehát alaprajzokkal és met-
szetekkel alátámasztott módon kezdő-
dik, a stílusjegyek pedig csak e szint
után következhetnek, mint az elemzés
másodlagos tárgya.

A mű fő részét (72–256. 1.) a zsinagó-
gák részletes ismertetése, történelmi, te-
lepülésföldrajzi és építészeti kontexu-
suknak a feltárása képezi. E fejezet dr.
Gazda Anikó évtizedes helyszínelő és
kutatómunkájának a gyümölcse. Min-
den bemutatásra kerülő épület kapcsán
szól az adott település zsidóságának törté-
netéről, bemutatja a település struk-
túráját és csak ezt követően tér rá magá-

nak az épületnek és közvetlen környe-
zetének a leírására. A szöveget számta-
lan alaprajz, metszet, helyszínrajz, feke-
te-fehér, illetve színes fénykép vagy íze-
léses rajz kíséri. Ebből az igen gazdag
anyagból nehéz kiragadni a legszemlé-
letesebb példákat, mert minden leírás
pontos, mélyreható. Néhány igen jelen-
tős mozzanatot azonban mégis érdemes
kiemelni. A 123. oldalon találjuk a ma-
kói zsidó házak tervét a városnegyed
közepén, a zsinagógával. Érdekes mó-
don az ábrázolt utcákat kizárólag zsi-
dók lakták. Ezzel szemben Mád (101.
1.) és Tokaj (118. 1.) vonatkozó utcái-
ban más nemzetiségűek is laktak (akár-
csak a vajdasági települések esetében).
A két utóbbi szemléletessé tette a bir-
tokviszonyokat. Figyelemre méltó Deb-
recen zsinagóga-együttese egy háztöm-
bön belül, amelyet zsidók lakta házak
vesznek körül. Érdekes továbbá a több-
nemzetiségű Bonyhád térképe is a
tömbbe behúzott későbarokk zsinagó-
gával. A fejezet a főváros zsinagógái-
nak ismertetésével zárul. E téma annyira
bőséges, hogy a tanulmány szerzője
csak kivonatos ismertetésre vállalkoz-
hatott, és minden bizonnyal egy külön
kötet. Ezzel magyarázható az is, hogy
kimaradt egy olyan átfogó térkép, amely
Budapest zsidóságának településföld-
rajzi megoszlásáról, a zsinagógák elhe-
lyezéséről tájékoztat. A 250–251. olda-
lon szó esik zsidó kórházaktól, szeretet-
házakról. Az alcím tipográfiája viszont
azonos a zsinagógák helyét jelölő címe-
kével, ami az áttekinthetőség rovására
megy.

A könyv belső borítóján a mai Ma-
gyarország területén található zsinagó-
gák térképe (amely feltünteteti állapotukat
és jelenlegi rendeltetésüket is), illetve a
zsidók településenkénti lélekszámát
rögzítő 1910-es térkép látható.

A könyvben nem kapott helyet a ma-
gyarországi zsidók tipológiája – ez Gaz-
da újabb kiadványának a tárgya, holott
egy rövidített áttekintés a stílussal fog-
lalkozó fejezetet meggyőzőbbé és szem-
léletesebbé tette volna.

A könyvet magas művészi és technikai színvonalú (Háborné Takách Ágnes) illusztrációk gazdagítják. Egyes esetekben megérte volna műszaki fényképezőgépet használni, miáltal elkerülhető a perspektívából adódó torzulás (dőlő épületek).

Méltányos lett volna a könyv fő szerzőjének nevét a címlapon is feltüntetni, hisz a könyv volumenének több mint kilenc tizede tőle származik.

Mindent egybevetve, kiváló tartalmú, hiányt pótló és szép kiállítású könyvet kap kézhez az olvasó, olyat, amely világviszonylatban is igen jelentős: Harold Hammer Schenk *Synagen in Deutschland* című könyve mellett az utóbbi évtized legalaposabb műve e témakörben.

KLEIN Rudolf